

Ernest Mandel

Marx, den nuvarande krisen och arbetarklassens framtid

I

Sedan ett antal är tillbaka har den *politiska* tesen att människans frigörelse inte längre kan bero av "proletariatet", lönarbetarklassen, allt oftare backats upp med ekonomiska argument. Vissa påstår au lönarbetet snabbt håller på att förlora sin position som viktigaste sektor inom den aktiva delen av befolkningen, som ett resultat av automatisering, robotisering, massarbetslöshet, ett ökat antal små oberoende företag, etc. (Gorz, Dahrendorf, Daniel Bell, Hobsbawm).¹ Andra hävdar att mänskligheten (och följaktligen mänsklighetens frigörelse) inte har någon framtid så länge den "klassiska" industriteknologin och därmed det "klassiska" lönarbetet bibehålls på nuvarande nivå, eftersom en sådan situation leder till total katastrof för den ekologiska balansen (Illich, Bahro, Gorz).² Den nuvarande krisen betraktas därför inte som en typisk överproduktionskris och överackumulationskris. Den ses istället som en grundläggande strukturomvandling av den internationella kapitalistiska ekonomin, med en på lång sikt grundläggande minskning av lönarbetets tyngd, sammanhållning och dynamik. Krisen betraktas som en "kris för det industriella systemet".

Kan denna tes bekräftas empiriskt? Om inte, vad har den ökande strukturarbetslösheten, som är ett fenomen som inte kan förnekas, för betydelse och långsiktiga politiska konsekvenser? Om svaret är ja, hur skall man förklara det påstådda fenomenet med "arbetarklassens nedgång"? Vilka är dess möjliga ekonomiska konsekvenser?

II

Empiriskt visar det sig dock att den *grundläggande*, statistiskt verifierbara, trenden i världsskala är att lönarbetarklassen växer, den minskar vare sig absolut eller relativt. Om man tittar på ILO:s statistik är det uppenbart. När jag säger grundläggande trend menar jag givetvis inte tre- eller sexmånadersvariationer, utan genomsnittet under 5 eller 10 år. Ända sedan inledningen av den nuvarande långvariga ekonomiska depressionen, t.ex. sedan 1968 eller 1973, är detta den dominerande tendensen.

För att kunna bekräfta denna tendens måste man dock göra en rad begreppspreciseringar:

- (a) Man får inte begränsa "lönarbetet" till "manuellt arbete inom storindustrin" (Marx definition av "totalarbetaren", *der Gesamtarbeiter*, i första bandet av *Kapitalet*, och i det opublicerade fjärde bandet).
- (b) Man måste definiera "lönarbetare" (proletärer) på klassiskt manér, som *alla som av ekonomiska skäl tvingas sälja sin arbetskraft* (och därmed bara undanta de företagsledare och höga funktionärer, vars inkomster är så höga att de kan ackumulera tillräckligt med kapital för att kunna överleva på räntorna från detta kapital).
- (c) Man får inte begränsa proletariatet till produktiva arbetare, utan även inbegripa alla icke-produktiva löntagare, som uppfyller villkor (b), såväl som alla arbetslösa som inte blir egna företagare (se Marx *Kapitalet*, Rosa Luxemburgs *Einführung in die Nationalökonomie* och det allmänna begreppet "industriell reservarmé").

¹ Se bl.a.: Andre Gorz, *Farväl till proletariatet*; Daniel Bell, *The Post-Industrial Society*; Ralf Dahrendorf i *Geht uns die Arbeit aus?*; Eric Hobsbawm, *Labour's Forward March Halted*.

² Joseph Huber, *Die verlorene Unschuld der Ökologie*; Ivan Illich, *Le travail fantome*; Romklubben, *The Limits to Growth* Rudolph Bahro, *From Red to Green*; Andre Gorz, *Farväl till proletariatet*.

(d) Man måste göra en objektiv och inte subjektiv definition av lönarbetarklassen (en klass i sig); det vill säga inte gör dess existens beroende av medvetenhetsnivån.

Detta innebär bl.a. att lönarbetet inom jordbruket (t.ex. i Indien) och inom de s.k. ”service-näringarna” är lönarbete i samma grad som lönarbete i gruvor och tillverkningsindustri. Med detta kriterium går det inte att förneka att statistiken visar en fortsatt tillväxt och inte minskning av ”världsproletariatet”. Det totala antalet lönarbetare utanför jordbruket ligger i världsskala idag någonstans mellan 700 och 800 miljoner, en aldrig tidigare uppnådd siffra. Räknar man in lönarbetare inom jordbruket överskrider antalet 1 miljard. Detta kan bekräftas t.o.m. med följande data, som gäller de imperialistiska länderna:

Förändringar av antalet anställda i civil tjänst (årligt genomsnitt 1973-1980, %).

Norge	+2,5
Portugal	+2,5
USA	+2,2
Australien	+1,1
Italien	+1,1
Danmark	+0,8
Japan	+0,8
Österrike	+0,3
Frankrike	+0,2
Belgien	0,0
Storbritannien	-0,1
Västtyskland	-0,2

(ILO, *Le travail dans le Monde*, Genève, 1984)

Då återstår frågan om den relativa minskningen av antalet lönarbetare anställda i de största kapitalistiska företagen, det vill säga den relativt minskade koncentration av arbetarklassen som åtföljt kapitalets ytterligare koncentration och centralisering. Denna tendens har existerat i de imperialistiska länderna ända sedan den nuvarande ekonomiska nedgången inleddes, men den har inte slagit igenom i de halvindustrialiserade länderna och inte i globala skala, där arbetarklassens koncentration ökar. Huruvida detta är ett konjunkturellt fenomen, som den relativa nedgången för s.k. ”gamla” industrigrenar innan stora fabriker uppstår i ”nya” branscher, eller om det har blivit en långsiktig trend återstår att se. Vi måste åtminstone vänta till 1990-talet innan vi kan dra några definitiva slutsatser angående detta.

III

Automatiseringens eller robotiseringens kortsiktiga och medellånga effekter på den totala sysselsättningen (antalet anställda lönarbetare) var praktiskt taget noll fram till början på 70-talet (om man räknar in förskjutningen av sysselsättning mellan olika branscher, och dessa förskjutningar är givetvis mycket reella), och är än idag och inom överskådlig framtid måttliga.

Aktuella OECD-studier förutspår att robotiseringen fram till 90-talet kommer att minska antalet jobb i *västvärlden* med mellan 4 och 8 procent (och mellan 2 och 5 procent av samtliga lönarbetare i världsskala).³ De nämner inte hur många nya jobb som kommer att skapas i de nya industrigrenar som tillverkar robotar och automatiska maskiner. Förutsägelseerna i detta avseende varierar kraftigt mellan ”optimister” och ”pessimister”. Men även om vi tror de mest pessimistiska förutsägelseerna, som menar att antalet nya jobb i dessa industrier är försumbara, så kommer det totala antalet lönarbetare fortfarande att utgöra den överväldigande majoriteten

³ OECD, *Robots industriel*, Paris 1983.

av den aktiva delen av befolkningen fram till slutet av seklet (mellan 80 och 90 procent av befolkningen i Väst- och Östeuropa och Sovjetunionen).

Så det finns ingen grund att tala om ”nedgång för proletariatet” i ordets objektiva betydelse.⁴

Det innebär inte att man skall underskatta de potentiella riskerna med långvarig massarbetslöshet. Den har i de kapitalistiska länderna i grunden två orsaker:

(a) Minskande tillväxt under den långa nedgången – tillväxttakten är lägre än arbetsproduktivitetsens genomsnittliga tillväxttakt (den tredje teknologiska revolutionen).

(b) Det ekonomiska systemets oförmåga att under dessa omständigheter suga upp befolkningsökningen i aktiv sysselsättning, även om alla andra förutsättningar vore oförändrade.

Dessutom måste vi överväga robotiseringens exakta konsekvenser för speciella industrigrenar som har spelat en nyckelroll för arbetarklassens och arbetarrörelsens organisering och styrka, t.ex. bilindustrin i USA och Västeuropa.⁵ Här är framtidsutsikterna dystra och man måste inse dem innan det är försent (vilket tyvärr är fallet inom stål- och varvsindustrin).

Konsekvenserna av en växande strukturell arbetslöshet (i västvärlden har vi sett en ökning från 10 miljoner kring 1970 till 35 miljoner idag och 40 miljoner i mitten av åttioalet) är en ökande splittring av arbetarklassen och hot om demoralisering. Det senare är redan synligt inom delar av arbetarungdomen (t.ex. unga svarta och spansktalande ungdomar i USA och vissa delar av Storbritannien)⁶, som *aldrig* har arbetat sedan de slutade skolan och riskerar att inte få jobb på flera år.

Japanska socialister⁷ har försökt studera den nya teknologins effekter särskilt inom bilindustrin. Förutom att betona förändringarnas kvalitativa aspekter (förlust av yrkeskunskap, ökande antal olyckor, uppkomst av nya arbetarskikt och yrkeskunskaper, etc.) finner författarna att antalet arbetare på golvet minskade med 10 procent vid den mest ”robotiserade” bilfabriken i Japan, Nissans Myrayamafabrik, mellan september 1974 och januari 1982, en minskning som dock åtföljdes av en liten ökning av antalet manschettarbetare. Även de japanska ”företagsfacken” verkar oroade över denna utveckling, trots att ”livslång anställning” fortfarande är regel i Japan.⁸

IV

Det enda seriösa svaret på den ökande strukturarbetslösheten under den pågående långvariga depressionen är en radikal internationell arbetstidsförkortning utan lönesänkningar: omedelbart införande av *35-timmars-arbetsvecka*. Det vill säga dela allt befintligt arbete mellan hela proletariatet utan att lönen sänks (12 procent arbetslöshet kan försvinna genom att varje arbetare arbetade 12 procent mindre varje vecka), och obligatorisk nyanställning och återförening av den av arbetslöshet och rädsla för arbetslöshet splittrade arbetarklassen. Detta borde vara hela den internationella arbetarrörelsens centrala strategiska mål på kort sikt för att förhindra att styrkeförhållandena mellan kapital och arbete på ett avgörande sätt förskjuts till arbetarklassens nackdel. Perspektivet på längre sikt är 30 timmars arbetsvecka.

⁴ Givetvis kan det ändå i speciella industrigrenar (t.ex. kolindustrin) ske en absolut nedgång av antalet anställda i världsskala, eller i andra branscher (som textilindustrin, skoindustrin, varvsindustrin, stålindustrin) ske en nedgång i vissa regioner (USA, Västeuropa) och ökning i andra (Asien).

⁵ Se Winfried Wolfs utmärkta studie, "Volkswagens robotar", i *Was Tun?*, december 1983.

⁶ Detta fenomen tar sig bl.a. uttryck i ökande drogmisbruk i USA, och ligistfasoner i Storbritannien, etc.

⁷ Saga Ichiro, The Development of New Technology in Japan, *Bulletin of the Socialist Research Centre*, Hosei University, Tokyo, november 1983.

⁸ *Japan Economic Journal*, 21 februari 1984.

Alla hänsynstaganden till ”nationell konkurrenskraft” och ”företagens vinstnivåer” måste överges till förmån för denna samhälleliga prioritering. Det är lätt att visa att ur global och internationell synvinkel – och inte ur det enskilda företagens perspektiv – är detta också den ekonomiskt mest rationella lösningen. Men det som är ”rationellt” för kapitalismen är just det som är ”rationellt” för det enskilda företaget, det vill säga *delvis* rationellt och i *övergripande* termer alltmer irrationellt. Vi behöver inte peka på de både nationella och internationella risker som finns inneboende i en massiv arbetslöshet.

Marx var solklar i båda dessa frågor: de gynnsamma effekterna av en radikal nedskärning av arbetstiden med bibehållen lön, och behovet av att ersätta den ”nationella” (eller regionala, eller lokala, eller sektoriella eller t.o.m. företagsbaserade) lojaliteten mellan arbetare och kapitalister med arbetarklassens internationella solidaritet.

Det räcker att citera Marx *Inledningsanförande till Arbetarnas Internationella Förbund* (1:a Internationalen):

”Det förgångnas erfarenhet har visat, hur missaktningen av det brödraband som borde ena och elda alla arbetare i skilda länder att stå fasta vid varandras sida i alla strider för frigörelse, ständigt har bestraffat sig genom att deras splittrade försök samt och synnerligen har krossats.”⁹

Och i sin kvartalsrapport angående 1:a Internationalens Generalförsamlings verksamhet skrev Marx:

”Som ett resultat av att det saknas organisering över gränserna kan även dess nationella organisation lätt misslyckas, eftersom samtliga länder konkurrerar på världsmarknaden och ömsesidigt påverkar varandra. Endast arbetarklassens internationella organisering kan säkra dess slutgiltiga seger.”¹⁰

I sin pamflett *Lön, pris och profit* slog Marx också fast:

”När arbetarna bemödar sig att reducera arbetsdagen till dess tidigare förnuftiga längd eller att – där de inte kan framtvunga en lagligt normerad arbetsdag – göra slut på övertidsarbetet genom en löneförhöjning, en förhöjning som inte bara står i proportion till det utpressade övertidsarbetet utan är en höjning i ännu större skala, så uppfyller arbetarna bara sin plikt mot sig själva och sitt släkte. De sätter därmed skrankor för kapitalets tyranniska, olagliga tillägnelse. Tiden är rummet för den mänskliga utvecklingen. En människa, som inte har någon fritid till sitt förfogande, vars hela livstid, frånsett de fysiskt nödvändiga avbrotten för sömn, måltider, osv., tages i anspråk av arbete för kapitalisten, har det sämre än ett lastdjur. Hon är endast en maskin för att producera rikedom åt andra, kroppsligt bruten och andligt förfäad.”¹¹

V

Kampen mellan å ena sidan de krafter som verkar i riktning mot långvarig massiv strukturarbetslöshet, och å den andra de som strävar efter en ny radikal nedskärning av arbetstiden, står i nära relation till det borgerliga samhällets två grundläggande drivkrafter: kapitalets strävan att öka produktionen av relativt mervärde, det vill säga utvecklingen av de ”objektiva” (objektiviserade, materialiserade) produktivkrafterna – maskineri, maskinsystem, halv- och helautomatiska system, robotar – å ena sidan; och å den andra mottrycket från klasskampen mellan lönarbete och kapital. Ett av Marx främsta analytiska bidrag bestod just av att peka på det *dialektiska* (och inte mekaniska som hos Malthus-Ricardo-Lassalle) *sambandet mellan dessa två drivkrafter*.

En ökande mekanisering har motsägelsefulla effekter på arbetarklassen. Den leder till minskande yrkesskicklighet, minskad sysselsättning, och drabbar lönerna genom att öka den

⁹ Marx/Engels i urval, s 195.

¹⁰ Marx-Engels-Werke, (MEW) band 16, s 322.

¹¹ Marx/Engels i urval, s 161.

industriella reservarmén. Dessa effekter kan delvis kompenseras genom ökande kapitalackumulation ("ekonomisk tillväxt"), internationell omflyttning av arbetarklassen, etc. Men samtidigt tenderar den ökande mekaniseringen att öka intensiteten i arbetet (fysiskt och/eller ökande stress), och verkar därför objektivt i riktning mot att minska arbetstiden. Denna andra effekt har ofta förbisetts av arbetarmilitanter, även socialister och marxister. Den betonades starkt av Marx.¹²

Men det är inte pga. vänlighet som kapitalet går med på denna av fysiska och ekonomiska orsaker oundgängliga minskning av arbetstiden. Den kan komma till stånd först efter hård kamp mellan kapital och arbete.

Arbetarnas uppror – som Marx kallade det – kan emellertid bli (tillfälligt) framgångsrikt enbart under relativt gynnsamma styrkeförhållanden. *Och dessa uppstår genom hög sysselsättning och arbetarklassens organisering under perioden före den långa depressionen och växande arbetslösheten.* Och just i slutet av 70- och början av 80-talet drabbade det internationella (och särskilt det västeuropeiska) proletariet allt hårdare samman med kapitalet kring frågan om "svångremspolitik kontra minskad arbetstid med bibehållen lön och sociala förmåner", med en avsevärt ökad numerär, organisatorisk och militant styrka ackumulerad under 50-, 60- och början av 70-talet, det vill säga under den långa "boomen" under efterkrigsperioden. *Det är pga. detta som arbetarklassens motstånd mot svångremspolitiken kommer att växa, sprida sig, och periodvis bli explosivt och tenderar att generaliseras i nationell och internationell skala.* Det är av samma orsak som kapitalistklassen inte kommer att få det lätt att genomdriva sin egen historiska "lösning" av den nuvarande depressionen.

Just pga. att arbetarklassen (lönarbetarna) är så *strukturellt starka* under depressionens inledning och första fas, är utgången av kapitalets skärpta klassoffensiv mot arbetarna långt ifrån avgjord. Sannolikheten att proletariet i något av de större kapitalistiska länderna under överskådlig framtid kommer att lida ett katastrofalt nederlag av den typ som skedde i Tyskland 1933, Spanien 1936 eller Frankrike 1940 är liten.

Det innebär inte att den proletära, socialistiska lösningen på krisen är garanterad eller redan synlig vid horisonten. Det främsta hindret för en sådan lösning är emellertid *subjektivt* och inte *objektivt*: lönarbetarnas medvetenhet och deras ledares kapacitet är fortfarande otillräcklig. Men det betyder åtminstone att det fortfarande finns en *objektiv möjlighet* att få till stånd en socialistisk arbetarlösning på mänsklighetens kris. Resten beror på socialisterna själva, deras medvetenhet om krisens allvar och risker (mänsklighetens fysiska överlevnad står nu på spel), omöjligheten att lösa den inom ramen för en marknadsekonomi, det vill säga "produktion av bytesvärde", det vill säga kapitalismen, behovet att utveckla ett antikapitalistiskt handlingsprogram som utgår från de verkligt existerande lönarbetarnas verkliga behov och intressen, behovet att ena denna mäktiga kraft till en murbräcka som skall skaka kapitalets fästning, behovet att organisera för kapitalismens störtande.

VI

"Vad kommer att hända med er fackliga styrka när alla arbetare ersätts med robotar?"

Låt oss nu göra antagandet att händelseutvecklingen under de kommande årtionden kommer att tillbakavisa detta; att lönarbetarklassen både av ekonomiska (robotisering) och politiska skäl (vilka vi påstås underskatta) kommer att krympa avsevärt fram till nittonhundralets slut; att pga. det proletariet redan har börja krympa objektivt (både till antal och inre samman-

¹² De utvecklas speciellt i: Karl Marx, Zur Kritik der Politischen Ökonomie (Manuskript 1861-1863), i Karl Marx-Friedrich Engels *Gesamtausgabe (MEGA)*, vol 1-6, del II, underdel 3 - Mega 11/3/1-6, Berlin, Dietz-Verlag, 1976-1982). De första kommentarerna till detta hittills okända manuskript från Marx finns i Der Zweite Entwurf des 'Kapitals', Dietz-Verlag Berlin 1983.

hållning) och att av samma orsaker dess objektiva förmåga att omvandla samhället i socialistisk riktning också kommer att minska mer eller mindre stadigt. I så fall skall vi inte bara säga ”farväl” till proletariatet. Vi måste också säga:

- ”farväl” till socialismen och varje realistisk (materialistiskt grundad) plan för mänsklighetens frigörelse.
- ”farväl” till marknadsekonomin och kapitalismen själv.

En av Marx grundläggande teser, en tes som det absolut inte går att tillbakavisa på grundval av det senaste århundradets erfarenheter, är att endast lönarbetarklassen – genom sin plats i den kapitalistiska produktionen och det borgerliga samhället – kan skaffa sig de ”positiva kvalitéter”, det vill säga förmåga till massiv (själv-)organisering, solidaritet och samarbete, vilka är *förutsättningen* för en socialistisk lösning av mänsklighetens kris. Dessa kvalitéter ger inte *automatiskt* upphov till proletariatets revolutionära roll; de leder bara till en *samhällelig potential* i denna riktning. Men ingen annan samhällsklass eller skikt har en liknande potential, varken bönderna i tredje världen, eller revolutionära intellektuella, och definitivt inte teknokrater och tjänstemän. Andra samhällsklasser och skikt har en mäktig revolutionär antikapitalistisk (anti-imperialistisk) ”negativ” potential, t.ex. bönderna i de underutvecklade länderna. Men historien har om och om igen bevisat att de inte har den ”positiva” potentialen till medveten socialistisk organisering.

Om å andra sidan ett massivt ersättande av ”levande” arbete med ”dött” arbete leder till en massiv absolut minskning av lönarbetarklassen, så hotas inte bara proletariatets och socialismens framtid. Själva den kapitalistiska marknadsekonomens överlevnad blir mer och mer omöjlig. Detta kan uttryckas på ett målande om än något förenklat med den klassiska dialogen mellan fabriksägaren och fackföreningskämpan:

”Vad kommer i så fall att hända med dina profiter? Dina vinster förverkligas genom att sälja varor; robotar köper tyvärr inga varor.”

För mer än 125 år sedan förutsåg Marx denna utveckling i sin *Grundrisse* (vilket för övrigt bekräftar vad jag sagt mer än en gång, nämligen att han långt från att vara en ”1800-talsekonom” istället var en visionär som upptäckte trender som inte skulle framträda klart förrän i slutet av 1900-talet). Han skrev där:

”Men i den utsträckning storindustrin utvecklas, kommer skapandet av verkligt välstånd mindre att bero på arbetstiden och mängden nedlagt arbete än av de krafter som sätts i rörelse under arbetstiden, och vars ”mäktiga effektivitet” inte står i någon proportion till det direkt arbete som läggs ner i produktionen av dem, utan snarare beror på vetenskapens allmänna tillstånd och teknologins framsteg, eller av vetenskapens tillämpning på denna produktion... Arbetet förefaller inte längre vara så inblandat i produktionsprocessen; snarare blir människan mer och mer en övervakare och reglerare av produktionsprocessen.”¹³

Och vidare:

”Den stöld av andras arbete på vilket det nuvarande välståndet grundas, verkar vara en bräcklig grund jämfört med denna nya grund som storindustrin själv skapat. Så fort arbete i direkt form har upphört att vara den stora källan till välstånd, upphör och måste arbetstiden upphöra att vara ett mått på välstånd, och därför /måste/ bytesvärde /upphöra att vara måttet/ på bruksvärde. Massornas merarbete har upphört att vara villkoret för välståndets utveckling, såväl som fåtalets icke-arbete upphör att vara villkoret för utvecklingen av det mänskliga tänkandets allmänna styrka. I och med det bryter den på bytesvärde grundade produktionen samman...”¹⁴

¹³ *Grundrisse*, Pelican, s 704-5.

¹⁴ *Ibid*, s 705.

Naturligtvis kan inte denna utveckling fullbordas under kapitalismen, ty just under kapitalismen är den ekonomiska tillväxten, investeringar, utvecklingen av maskiner (inklusive robotar) underordnad kapitalackumuleringen, det vill säga produktionen och realiseringen av mervärde, det vill säga de individuella företagens profiter, både förväntade och realiserade sådana. Som jag för mer än tio år sedan påpekade i *Senkapitalismen*¹⁵, är fullständig automatisering, robotisering i stor skala, omöjlig under kapitalismen, eftersom det skulle leda till att varuproduktion, marknadsekonomi, pengar, kapital och profiter försvann (i en socialiserad ekonomi vore robotisering ett utmärkt verktyg för mänsklighetens frigörelse. Den skulle möjliggöra en minskning av arbetsveckan till 10 timmar.¹⁶ Den skulle ge män och kvinnor den nödvändiga fritiden för att sköta ekonomin och samhället, ge alla möjlighet att utveckla en rik social personlighet, leda till att den samhällliga arbetsdelningen mellan administratörer och administrerade försvann, att staten och tvånget mellan människor vittrade bort).

Så det mest troliga under kapitalismen är just en långdragen depression, med framväxten av bara delvis automatisering och marginell robotisering.¹⁷; båda åtföljda av överkapacitet (och överproduktion av varor) i stor skala, av utbredd arbetslöshet, och ett starkt tryck att suga ut alltmer mervärde ur ett långsamt sjunkande antal produktiva arbetsdagar och arbetare, det vill säga ett ökande tryck att överexploatera arbetarklassen (sjunkande reallöner och minskande sociala förmåner), att försvaga eller krossa den fria organiserade arbetarrörelsen och undergräva de demokratiska och mänskliga rättigheterna.

VII

I *Grundrisse* förutsåg Marx inte bara den kapitalistiska teknologins grundläggande trend att alltmer stöta ut det mänskliga arbetet ur produktionsprocessen. Han förutsåg också de grundläggande motsättningar denna trend skulle leda till under kapitalismen:

- Våldsamt överproduktion eller, vilket är samma sak, underkapacitet. Under den senaste lågkonjunkturen 1980-82 var mer än 35 procent av USA:s industrikapacitet outnyttjad. Om man också räknar bort vapenproduktionen – som ur reproduktionshänseende är meningslös – finner man att hela 50 procent av USA:s produktiva kapacitet inte användes i produktiva syften¹⁸;
- hög arbetslöshet. Marx ställer automatiseringens och robotiseringens *potential* att frigöra – dess förmåga att kraftigt utöka människans lediga tid, tid för fullständig utveckling av personligheten – mot dess förtryckande funktion under *kapitalismen*. Han sammanfattar denna motsättning såsom varande just den mellan ett klassamhälle och ett klasslöst samhälle.

I ett klassamhälle betyder det faktum att en minoritet tillskansar sig det samhällliga mervärdet att bara en minoritet kan få mer ledig tid, och därför reproduceras i allt större skala den sociala uppdelningen mellan de som administrerar och ackumulerar kunskap och de som producerar utan eller med mycket begränsad kunskap.¹⁹ I ett klasslöst samhälle skulle allas (de

¹⁵ E. Mandel, *Senkapitalismen*, del 1, s. 1955 ff. [På marxistarkivet: [Senkapitalismen, del 1](#)]

¹⁶ En arbetargrupp i Frankrike, som skrev under pseudonymen Adret, publicerade 1977 en bok med titeln *Travail deux heures par jour*, som fick alltför liten genklang. Den påvisade den materiella möjligheten att radikalt minska arbetsdagen, tom, innan robotarna uppträdde.

¹⁷ Se i detta avseende de mycket dämpade slutsatserna från en nyligen genomförd konferens om roboteringen: P.H. Winston & K. Prendergast, *The A.I. Business - The Commercial Use of Artificial Intelligence*, London 1984

¹⁸ Vad de flesta förespråkarna av kapitalismens förmåga att "reglera" sin nuvarande kris glömmer, är det faktum att varje steg i riktning mot mekanisering, och förvisso automatisering åtföljs av en enorm ökning av mängden producerade varor (se *Grundrisse*, s 325 och *MEGA II*, 3.6, s 2164), och dessa måste säljas innan kapitalet kan realisera och tillgodogöra sig det producerade mervärdet.

¹⁹ Aristoteles uppmärksammade det faktum att de som sysslar med politik och vetenskap (dvs, de som "administrerar", "ackumulerar" i marxistisk mening) bara kan göra det tack vare att andra producerar deras livsuppehälle.

associerade producenternas) tillägnande och kontroll av det samhällsliga mervärdet leda till en radikal minskning av arbetstiden (det nödvändiga arbetet) för alla, en radikalt utökad fritid för alla, och därmed till att den samhällsliga uppdelningen mellan administratörer och producenter, mellan de som har tillgång till all kunskap och de som är avskurna från kunskapen, försvann. I ett slående stycke i *Grundrisse* skriver Marx:

”Skapandet av en stor mängd ledig tid utöver den nödvändiga arbetstiden för samhället i allmänhet och var och en av dess medlemmar (det vill säga utrymme för utvecklandet av individens, och därmed samhällets, samtliga produktivkrafter), detta skapande av icke-arbetstid framträder under kapitalets era, liksom tidigare, som icke-arbetstid, fritid, för fåtalet... Men tendensen är, å ena sidan, att skapa ledig tid, och å den andra att omvandla den till merarbete. Om den lyckas alltför väl med det första, då drabbas den av överproduktion, och då avbryts det nödvändiga arbetet, ty inget merarbete kan realiserars av kapitalet. Ju mer denna motsättning utvecklas, ju mer blir det uppenbart att produktivkrafternas tillväxt inte längre kan bero av tillägnandet av andras arbete, utan att massan av arbetare själva måste tillägna sig sitt merarbete. När de väl har gjort detta – och den lediga tiden därmed upphör att vara en antites – då kommer å ena sidan det nödvändiga arbetet att mätas utifrån samhällsindividens behov, och å den andra kommer utvecklingen av samhällets produktivkrafter att gå så fort att även om produktionen nu beräknas utifrån allas välstånd, så kommer den lediga tiden att öka för alla. Ty verkligt välstånd är alla individers utvecklade produktivkrafter.”²⁰

Och Marx pekar på hur vetenskapen, resultatet av allmänt samhällsligt arbete, det vill säga allmän samhällslig kunskap, under kapitalismen systematiskt skiljs från arbetet. Hur – en slående förutsägelse av kapitalismens ”robotisering” – vetenskapen under kapitalismen hamnar i *motsättning* till arbetet.²¹

VIII

Hur försöker kapitalismen övervinna denna växande nya motsättning, vilken är ett resultat av den absoluta minskningen av den mängd mänskligt arbete som krävs för att producera en ökande mängd varor som går att sälja under nuvarande (det vill säga borgerliga) produktions- och distributionsförhållanden? Dess lösning är det dubbla samhället, som delar proletariatet i två fientliga grupper:- de som fortfarande är indragna (eller dras in för första gången, speciellt i de s.k. ”tredje världen-länderna”) i produktionsprocessen av mervärde, det vill säga i den kapitalistiska produktionsprocessen (om än för långsamt sjunkande löner); – de som utesluts ur denna process och överlever tack vare allt annat än att sälja sin arbetskraft till kapitalisterna (eller den borgerliga staten): socialbidrag; ökande ”oberoende” verksamhet; som småbönder eller hantverkare; återvända till hemarbete (kvinnor); etc. En övergångsform från att ”falla ur” den ”normala” kapitalistiska produktionsprocessen är ”svart” arbete, ”otryggt” arbete, ”deltidsarbete”. etc., som speciellt drabbar kvinnor, ungdomar, invandrare, etc.

	Deltidsarbete 1979 som % av totalt antal sysselsatta	därav kvinnor
Västtyskland	11.4	91.5
Belgien	6.0	89.3
Danmark	22.7	86.9
USA	17.8	66.0
Frankrike	8.2	82.0
Italien	5.3	61.4
Holland	11.2	82.5
Storbritannien	16.4	92.8

(ILO: Le Travail dans le Monde, a.a.)

²⁰ Ibid, s 708.

²¹ MEGA, II, 3.6, s 2164.

Vad är det ur *kapitalistisk synvinkel rationella* i detta dubbla samhälle? Det är ett gigantiskt vridande tillbaka av klockan i en viktig fråga: *indirekta (socialiserade) löner*. Genom långvarig historisk kamp har arbetarklassen i Västeuropa, Australien och Kanada (i mindre grad USA och Japan) från kapitalet erövrat ett *grundläggande element för klassolidaritet*, nämligen att lönen inte bara skall täcka reproduktionskostnaderna för faktiskt anställda arbetare, utan proletariatets reproduktionskostnader i sin helhet, åtminstone i nationell skala: det vill säga också de arbetslösas, sjukas, gamlas, invalidiserade manliga och kvinnliga arbetarnas och deras barns reproduktionskostnader. Det är den historiska innebörden i socialförsäkringssystemet, vilket är en integrerad del av lönen (dess socialiserade del, eller åtminstone den del av lönen som ”överförs” via de sociala myndigheternas händer).

Genom påtryckningar i riktning mot ett *dubbelt samhälle*, deltidsarbete, tillfällighetsarbete, ”att falla ur ekorrhjulet”, etc., vill kapitalet nu inskränka sina lönekostnader till bara direkt utbetalda löner, vilka därefter oundvikligen kommer att tendera att falla pga. den kraftigt växande industriella reservarmén. Det har redan uppnått detta mål med gruppen ”tillfällighetsarbetare” och ”otryggt” anställda, som i allmänhet inte åtnjuter några sociala förmåner. Det vill uppnå samma mål för alla arbetslösa.

Med andra ord: *under kapitalismen* är det ”dubbla samhället” bara ett verktyg för att öka mervärdekvoten, utsagningsgraden av arbetarklassen, och profitkvoten och -mängden. Varje ”sofistikerad” ursäkt för att stödja *detta kapitalets mål* (vare sig det gäller ”tredje-värld-ism”, ekologism, ”ett omedelbart förverkligande av kommunismen”, strävan att ”bryta ner det kapitalistiska konsumtionssamhället”, etc.) är i bästa fall en mystifierad kapitulation för den borgerliga ideologin och kapitalets ekonomiska syften, och i värsta fall en direkt hjälp till den kapitalistiska arbetarfientliga offensiven.

Att förespråka ett utbredande av det obetalda arbetet, även om det är för ”socialt nyttiga mål”, när det finns ett stort antal arbetslösa, är inte att bygga ”celler av kommunism” inuti kapitalismen; det är att hjälpa kapitalisterna att splittra arbetarklassen med hjälp av ytterligare ökad arbetslöshet, att hjälpa dem att öka vinsterna.

Men det är mer än så. Det lägger nya hinder i vägen för den nya teknologins och ”robotiseringens” *verkliga frigörelsepotential*, i så måtto som det tenderar att på ett elitistiskt sätt upprätthålla samhällsdelningen mellan de som har tillräckligt med fritid och möjlighet att tillägna sig vetenskapens och civilisationens frukter – vilket bara är möjligt på grundval av ett tillfredsställande av grundläggande materiella behov – och de som är dömda (inklusive de som dömer sig själva genom självpåtagen asketism) att tillbringa sin tid mer och mer som ”lastdjur”, för att citera Marx uttrycksfulla formulering.

Det verkliga dilemma, det grundläggande historiska val mänskligheten står inför idag, är detta: *antingen en radikal minskning av arbetstiden för alla* – till att börja med halv arbetsdag eller halv arbetsvecka – eller en fortsatt uppdelning av samhället i de som producerar och de som administrerar; en radikal minskning av arbetstiden *för alla* – vilket var Marx mäktiga vision för frigörelsen – är oundgänglig både för att alla skall kunna tillägna sig kunskap och vetenskap, och för att alla skall kunna härska (det vill säga de associerade producenternas regim). Utan en sådan minskning är båda dessa en utopi. Man kan inte tillägna sig vetenskaplig kunskap och styra sin egen fabrik, bostadsområde eller ”stat” (kollektiv) om man måste hålla på med ett slitsamt mekaniserat arbete på en fabrik eller ett kontor 8 timmar om dagen, 5 eller 6 dagar i veckan. Att hävda något annat är att ljuga för sig själv eller för andra.

Robotiseringen potential att befria ligger i att den gör socialismen, kommunismen, mycket lättare, genom att göra 20, 15 eller 10-timmars arbetsvecka möjlig *för alla*. Men varje steg i

riktning mot det *dubbla samhället*, även med de bästa intentioner, går i absolut motsatt riktning.

Vi bortser från huruvida ”arbete” reducerat till 20 eller 15 timmar i veckan fortfarande är ”arbete” i klassisk mening.²² Vi bortser också från hur långt individens utveckling, för att återigen citera Marx, är en utveckling där ”produktiv” verksamhet förblir skild från kulturell, kreativ, vetenskaplig, konstnärlig, sportslig verksamhet, ren rekreation, där med andra ord Lafargues kända *droit a la paresse* blir förverkligad. Mänsklig lycka är förvisso inte avhängig ständig energisk verksamhet, även om ett visst minimum av fysisk och mental aktivitet och rörlighet verkar vara ett absolut villkor för en hälsosam tillväxt, inklusive andlig tillväxt.

Men oavsett varje övervägande av denna typ – arbetarklassens framtid i värdslog mening – går det inte att undvika en slutsats: det som kommer att hända med människans arbete och mänskligheten är inte mekaniskt förutbestämt av teknologin eller vetenskapen, deras nuvarande utveckling och de uppenbara risker de bär på. Det avgörs till syvende och sist av de samhälleliga ramarna inom vilka de utvecklas. Och det är en grundläggande skillnad mellan en utveckling inom ramen för kapitalismen, konkurrensen, marknadsekonomin å ena sidan, och å den andra socialismen, det vill säga det kollektiva ägandet och den kollektiva solidariteten genom de associerade producenternas styre, genom att alla producenter som ett resultat av en radikal nedskärning av den (produktiva) arbetstiden bestämmer över sina arbetsförhållanden.

Arbetsköparna (och den borgerliga staten) kan likaså få hjälp att genomföra sitt strategiska mål – det dubbla samhället – genom arbetarnas uppenbart tvetydiga inställning till lönarbete, till arbete under kapitalismen, och överhuvudtaget till arbete i den moderna fabriken.

Det är riktigt att arbetarna *under kapitalismen* är beroende av full sysselsättning för att få full (direkt och indirekt) lön. Alternativet, *återigen under kapitalismen*, är kraftigt sjunkande levnadsstandard, det vill säga materiell och moralisk utarmning och förfall.

Men arbetarna är likaså helt medvetna om den kapitalistiska arbetsorganiseringens och kapitalistiska produktionens alltmer nedbrytande karaktär, i synnerhet under förhållanden av extremt uppsplittrat arbete (Taylorism). Just när levnadsstandarden ökar, som under perioden 1950-70, antar behovet av ”arbetstillfredsställelse” och mer fritid (bättre hälsa, mer kultur, mer egenaktivitet) en ny dimension. Detta bekräftades på ett slående sätt under och efter explosionen i maj-68.²³ Denna medvetenhet existerar fortfarande – och arbetsköpare såväl som den borgerliga staten försöker medvetet utnyttja den för att framställa strävan efter det dubbla samhället som något annat än det är: ett försök att få arbetarklassen själv att betala arbetslösheten, och därmed kraftigt öka profitkvoten och -mängden.

Liksom de demagogiska ropen att arbetarna (varför inte kapitalisterna?) borde dela sina inkomster med de arbetslösa, och myten att ”överdrivna löner och sociala avgifter” egentligen är orsaken till krisen, så är därför idag allt tal om ”meningslöst arbete som man lika väl kan slopa” bara ett ideologiskt vapen för kapitalisternas i deras klasskamp för att minska lönarbetarnas del av nationalinkomsten.

IX

Vi måste likaså betona, att varje teori att dagens ”smutsiga”, naturförstörande eller direkt livshotande teknologi är ett ”oundvikligt” resultat av naturvetenskapens inre logik måste förkastas som obskurantistisk, ohistorisk och till syvende och sist en ursäkt för kapitalismen.

²² Redan i sin *Nicomachean Ethics* utvecklade Aristoteles en syn på förhållandet mellan arbete och fritid som ligger nära uppfattningen i *Grundrisse* och *Kapitalet*

²³ Angående detta se Danièle Linhart, *Crise et Travail, Temps Moderne*, januari 1984.

Under kapitalismen utvecklas teknologin inom ramen för kostnadsberäkningar och profitberäkningar för det individuella företaget. Således "bortser man från" allmänna samhällsliga kostnader, mänskliga kostnader, ekologiska kostnader, inte bara för att de är "externa" (det vill säga de enskilda företagen betalar inte för dem), utan också därför att de ofta uppträder långt senare än de profiler som den nya teknologin ger upphov till på kort och medellång sikt.

Exempel på sådana teknologiska val som var lönsamma för det enskilda företaget, men oansvariga för samhället i sin helhet på lång sikt, är förbränningsmotorn för fordon och rengöringsmedel. I båda dessa fall fanns olika val.

De var ingalunda de enda teknologier som fanns tillgängliga vid denna tidpunkt.²⁴ Tvärtom fanns det många alternativ. Valet gjordes inte utifrån "rent" vetenskapliga eller "tekniska" utgångspunkter. De gjordes utifrån profitsträvanden inom speciella industrigrenar, eller ännu bättre ledande företag i dessa branscher, det vill säga styrkeförhållanden inom kapitalistklassen. Det fanns eller finns ingen "teknologisk determinism" som avgör mänsklighetens öde. Vad det handlar om är samhällsekonomisk determinism, där samhällsklassers eller delar av klassers materiella intressen gör sig gällande, så länge dessa klasser eller delar av klasser har makten att påtvinga hela samhället sin vilja (som bestäms av dessa intressen).

Det är ingen nyhet att den teknologi som utvecklas under kapitalismen inte är den enda möjliga teknologin, utan en specifik teknologi som uppkommer av speciella orsaker, nära knutna till den kapitalistiska ekonomins och det borgerliga samhällets speciella karaktär. Karl Marx var helt klar över detta. Han skrev i *Kapitalet* band 1:

"Liksom i stadsindustrin utvinner man i det moderna jordbruket en större rörlighet och stegrad produktivitet i arbetet genom att själva arbetskraften ödelägges och avtynar. Och varje framsteg i det kapitalistiska jordbruket är inte endast ett framsteg i konsten att utsuga arbetarna utan också i konsten att utsuga jorden, ty varje framsteg som ökar dess fruktbarhet för en begränsad tidsperiod är samtidigt ett framsteg som förstör källorna till denna fruktbarhet. Ju mera ett land, såsom t.ex. Förenta Staterna, utgår från storindustrin som grundval för sin utveckling, desto fortare går denna förstörelseprocess. Den kapitalistiska produktionen kan endast utveckla produktionstekniken och den samhällsliga organisationen genom att samtidigt förstöra all rikedomens urkällor: jorden och arbetaren."²⁵

Marx betonade också att denna tendens att tillämpa specifikt kapitalistiska teknologier – det vill säga bara teknologier som leder till ökad produktion av mervärde – innebar att nya tekniker inte bara måste vara ett sätt att minska arbetskraftens värde, göra konsumtionsvarorna billigare, och hushålla med det konstanta kapitalet (billigare maskiner, råvaror och energi). De skulle också vara sätt att bryta eller minska arbetarnas motståndskraft på fabriks-, industrigrens- eller samhällsnivå:

"Maskineriet verkar dock inte endast som övermäktig konkurrent, ständigt på språng för att göra lönarbetaren 'överflödig'. Det utnyttjas av kapitalet både agitatoriskt och avsiktligt som en mot arbetarna fientlig makt. Det blir det starkaste vapnet, när det gäller att slå ner arbetaroroligheter, strejker, och så vidare, som är riktade mot kapitalets envåldsmakt. Man kunde skriva en hel historik över de uppfinningar som gjordes efter 1830 och som endast hade till uppgift att tjäna som kapitalets vapen mot arbetarnas revolter."²⁶

²⁴ Barry Commoner, *The Closing Circle*, London 1972.

²⁵ *Kapitalet*, band 1, s 441-2.

²⁶ *Ibid*, s 379.

Historien om införandet av numeriskt styrda maskiner efter den stora strejken i USA 1946 är en slående bekräftelse av denna regel.²⁷ När man i efterhand gör upp balansräkningen visar det sig idag att mindre än 1 procent av maskinerna som används inom USA:s industri är numeriskt styrda. Men den rädsla som uppstod när de först infördes räckte för att knäcka fackens styrka på de berörda fabrikerna. En liknande funktion spelar idag den rädsla som uppammas inom fackföreningsrörelsen och arbetarklassen för ”robotarnas undertryckande av arbetarna”. Verkligheten befinner sig fortfarande långt ifrån detta, vilket följande tabell visar:

Robotar per 10.000 löntagare inom tillverkningsindustrin 1981

	1978	1980	1981
Sverige	13,2	18,7	29,9
Japan	4,2	8,3	13,0
Västtyskland	0,9	2,3	4,6
USA	2,1	3,1	4,0
Frankrike	0,2	1,1	1,9
Storbritannien	0,2	0,6	1,2

(L'Observateur de l'OECD, nr 123, juli 1983)

Och för att citera *Electronics Week*, 1 januari 1985:

”Även om ökningen av antalet robotar blir som förutsagt kommer de 1990 ändå bara att beröra några tiondels procent av alla anställda i de industrialiserade länderna, enligt källor inom industrin.”

Denna rädsla måste besvaras *med att göra arbetarna hemmastadda med datorer*, genom att kräva att arbetarbarnens skolor skall ge dem tillgång till datorer kostnadsfritt. I år räknar man med att det kommer att säljas bortemot 5 miljoner ”person”-datorer i USA. Konkurrensen är våldsam. Priserna kommer att sjunka i enlighet därmed. Fackföreningar och andra arbetarorganisationer bör se till att arbetare och anställda lär sig behärska dessa mekaniska slavar, vare sig de är begåvade med ”konstgjord intelligens” eller ej. Då kommer rädslan att minska, och arbetarklassen kommer att betrakta de nya maskinerna på samma sätt som de gamla: som *arbetsinstrument* som kan förvandlas från förtryckarinstrument till befrielseverktyg, så fort arbetarna blir deras kollektiva herrar.

Postkapitalistiska samhällen som Sovjetunionen tar i allmänhet över kapitalistisk teknologi och lider dessutom av effekterna från den byråkratiska administrationen och det byråkratiska maktmonopolet, det vill säga frånvaron av en fri kritisk folkopinion. Men under de självstyrande associerade producenternas regim i en socialistisk demokrati med flera politiska partier gäller inte dessa begränsningar. Det finns ingen anledning att anta att dessa producenter skulle vara så dumma att de förgiftar sig själva och sin miljö, om de kände till riskerna (när riskerna är okända beror det inte så mycket på för mycket som för litet vetenskaplig kunskap!). Det finns ingen anledning att tro att de inte skulle kunna utnyttja maskinerna, inklusive robotarna, som verktyg för att minska eller avskaffa allt mekaniskt, icke-kreativt, betungande, långtråkigt, det vill säga bortslösat mänskligt arbete, som verktyg för att möjliggöra ett enande av produktion, administration, kunskap, kreativ verksamhet och fullständig livsglädje, efter att ha omvandlat dem just i detta syfte.

X

En fråga återstår att besvara, en fråga som marxister hittills inte tagit upp av den enkla anledningen att mänskligheten tidigare aldrig ställts inför den. Men efter att i årtionden ha rört sig inom sciencefiction- och framtidsforskarnas sfär, står denna fråga nu på tröskeln till att bli

²⁷ Se David F. Noble, *Forces of Production*, New York 1984.

materiellt tänkbar, som ett resultat av vetenskapens och teknologins stora framsteg under det senaste decenniet: kan människan konstruera maskiner som kan undfly mänsklighetens kontroll, bli helt autonoma från män och kvinnor, det vill säga intelligenta maskiner och maskiner med förmåga att revoltera mot sina ursprungliga skapare? Skulle efter en viss tidpunkt robotar börja bygga robotar utan mänskliga instruktioner (programmering), tom robotar som mänskligheten inte kan tänka sig och till stor del överlägsna dem intelligensmässigt?

I abstrakt mening är detta förvisso tänkbart. Men man bör mer exakt inringa problemets nuvarande och materiellt förutsebara ramar innan man blir hysterisk eller känner sig dömd i frågan om människans makt över maskinerna.

För att kunna bygga en ”perfekt” schackmaskin, som har ett svar på alla tänkbara kombinationer (10^{120}) *krävs ett antal kombinationer som vida överstiger antalet atomer i universum*. För att få en existerande dator att beräkna alla tal med 39.751 siffror och hitta ett möjligt primtal bland dem, *skulle den behöva längre tid än universums nuvarande ålder*. Men med hjälp av samma dator *har den mänskliga intelligensen* i september 1983 faktiskt upptäckt ett sådant primtal med 39.751 siffror (som, om man skrev upp det, skulle bli sextio meter långt) vid Chippewa Falls, Wisconsin, USA.²⁸

Vidare finns det 15 miljarder nervceller och 15 biljoner synapser i den mänskliga hjärnan – i en mänsklig hjärna – en siffra som dagens datorer inte kommer att kunna tävla med inom överskådlig framtid.

Så den dag är ännu avlägsen när vi kan bli kontrollerade, överväldigas, behärskas av våra tråkiga (ordlek som inte kan översättas; ”chippy”=tråkig, och ”chips”=beståndsdel i dator – ö.a.) vänner och slavar. Än mer som människan, det vill säga det mänskliga arbetet, bestämmer över deras produktion och avgör deras kapacitet. Om det behövs kan mänskligheten bestämma sig för att begränsa eller stoppa utvecklingen av denna förmåga, eller t o m helt stoppa produktionen av robotiserade datorer eller datoriserade robotar. De är verktyg för människan, underordnade speciella mänskliga syften. Mänskligheten kan undvika att bli trollkarlens lärling om den skaffar sig full kontroll över sina egna verktyg och produkter.

Men här har vi pudelns kärna: *det mänskliga samhällets och ekonomins struktur och rörelselagar*. Det är vad frågan egentligen handlar om, och inte de mekaniska datamaskinernas odefinierade potential.

Om mänskligheten blir herrar över sitt eget samhälle, över samhällets organisering av arbetet, över arbetets mål och syften, det vill säga herrar över sitt eget öde, då finns det ingen risk att bli förslavade av tänkande datorer. Men det förutsätter att privategendomen, marknadsökonomi, konkurrensen och den ”heliga egoismen” avskaffas som det samhälleliga arbetets främsta drivfjäder. Det förutsätter en arbetsorganisation som grundas på samarbete och solidaritet för det gemensamma bästa, det vill säga en självstyrande socialism. Om vi inte uppnår detta är hoten oräknliga: att utplånas i ett kärnvapenkrig; att kvävas i vårt eget avfall, det vill säga ekologisk katastrof; massiv fattigdom och avskaffande av alla friheter; världsomspännande svält. Ett möjligt förslavande under maskinerna är bara ett av dessa hot, och sannolikt inte det värsta.

Den rationella kärnan i denna irrationella rädsla är det faktum att de förändringar av det mänskliga medvetandet som krävs för att skapa en socialistisk värld kan försvåras av *den nya kommunikationsteknikens kortsiktiga effekter på det mänskliga tänkandet*, i så måtto som

²⁸ Angående detta se Reinhard Breuer, *Die Pfeile der Zeit*, München 1984.

denna teknik underordnas privilegierade sociala grupper (härskande klassers och skikts) speciella mål. Ett ersättande av boken med videokassetter; ett mycket begränsat urval av motstridiga ideologier; en tillbakagång för det kritiska tänkande och forskning, som är fristående från de kortsiktiga ”profiternas” tyranni; en tillbakagång för det teoretiska, fantasi-fulla tänkandet till förmån för inskränkt pragmatism och kortsiktiga nyttighetsprinciper (i allmänhet kombinerade med stora doser mysticism och irrationalitet vad gäller de ”bredare” frågorna): här har vi den verkliga faran att roboten och datorn kommer att omvandla vårt tänkande²⁹ men det beror inte på något fel hos dessa stackars mekaniska slavar själva, utan på fel hos de samhällskrafter som har omedelbara sociala intressen i att uppnå dessa katastrofala resultat.

Likaså kan *mänskliga hjärnor med hjälp av datorer* lättare förtrycka, utsuga, förslava andra människor – först och främst de förtryckta och utsugna samhällsklasserna! – än vad de kan utan datorer. Och det beror inte på datorns eller den tillämpade vetenskapens ”elakhet”, utan på ett visst sorts samhälles elakhet, som skapar frestelser och drivfjädrar till ett sådant beteende och sådana ansträngningar.³⁰

Vi måste mobilisera mot dessa faror, inte under parollen ”Ner med vetenskapen och dess faror” eller ”krossa datorn”, utan under slagordet ”Låt mänskligheten bli herre över sitt eget sociala och tekniska öde, herre över sin ekonomi och alla produkter från dess manuella och intellektuella arbete”. Det är möjligt än idag. Det är mer nödvändigt än någonsin.

Översättning: *Göran Källquist*
(Ur *Socialist Register* 1985/86)

²⁹ A.J. Ayer har tagit upp samma fråga i en recension av J. David Bolters bok *Turing's Man: Western Culture in the Computer Age*, i *New York Review of Books*, 1 mars 1984.

³⁰ Denning Mobile Robotics Inc, Woburn, Mass., säger att det har skrivit ett avtal, att för Southern Steel Corp:s räkning under de kommande tre åren bygga 680 robotar som skall fungera som fängelsevakter. De säger att kontraktet är värt mellan 23 och 30 miljoner dollar. (*The New York Times*, 9 januari 1985).